

BRANKO ŠUŠTAR

SINDIKALNA PRIZADEVANJA UČITELJSKIH DRUŠTEV ZA UREDITEV UČITELJSKIH PLAČ NA KRANJSKEM V ZAČETKU 20. STOLETJA

Slovensko učiteljstvo na Kranjskem je začetek 20. stoletja pričakalo ločeno v društveni zvezi večinsko liberalne (Zaveza) in katoliške usmeritve (Slomškova zveza) ter s skromnimi plačami. Delovanje učiteljskih društev je pomenilo stanovsko povezovanje predstavnikov uveljavljajočega intelektualnega poklica, skrb za njihovo nadaljnjo pedagoško izobraževanje in za izboljševanja materialnih pravic, hkrati pa tudi spodbudo narodnostnemu delovanju učiteljstva na kulturnem in gospodarskem področju. Učiteljska društva so tako združevala dejavnost današnjih stanovskih strokovnih društev in sindikatov, a tudi njihov politični pomen ni bil zanemarljiv, saj so bili učitelji ne le nosilci narodnostnega in kulturnega gibanja, temveč večkrat tudi predstavniki političnih strank. Posamezna učiteljska društva so od 60. let 19. stoletja združevala učiteljstvo posameznih okrajev, povezovala pa so se tudi v deželne zveze (na Kranjskem je tako deželno Slovensko učiteljsko društvo v Ljubljani delovalo do 1920), leta 1889 pa je slovensko učiteljstvo oblikovalo tudi vseslovensko učiteljsko zvezo. Dokler je bila ta *Zaveza slovenskih učiteljskih društev* nestransarska povezava sicer pretežno liberalno usmerjenega učiteljstva, med učiteljstvom ni prišlo do odločnega preloma in jasne ločitve duhov, konec 19. stoletja pa je bila navezava na liberalno stranko že povsem jasna. Učiteljska Zaveza (s povezovanjem istrskih učiteljskih društev Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev) je postala kar del Narodno napredne stranke!¹ Katoliško usmerjeno učiteljstvo, ki je na prvem katoliškem shodu 1892 še poslušalo Mahničovo spodbudo za oblikovanje katoliškega učiteljskega društva in glasila, je ob drugem katoliškem shodu 1900 dobilo list 'Slovenski učitelj' (SU) in se organiziralo v *Slomškovo zvezo, društvo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev*.² Ta je kljub poskusom ustanavljanja organizacije na Štajerskem, posebno pa na Goriškem, kjer je imela društveno povezovanje katoliških učiteljic že nekaj tradicije, ostala do konca monarhije pravzaprav zveza katoliških učiteljskih društev na Kranjskem, pozneje pa je nastalo nekaj podružnic Slomškove zveze tudi na Štajerskem.³ Kljub temu idejnemu in političnemu razcepu med učiteljstvom konec

- 1 France Strmčnik, *Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije v luči svoje pozitivne pedagoške tradicije*, v: *Sodobna pedagogika*, Ljubljana 31 (1980). – Tatjana Hojan, *Ob stoletnici slovenske učiteljske organizacije*, razstavni katalog – 46, Ljubljana: Slovenski šolski muzej 1989, str. 6 – B. Šuštar, *Učiteljska društva in organizacije*, v: *Enciklopedija Slovenije* 14 (U–We), Ljubljana 2000, str. 8–9. – Isti, *Učiteljske organizacije na Slovenskem in njihova idejna usmeritev od srede 19. do sredine 20. stoletja*, v: *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje* XXXIV/10, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2001, št. 2, str. 336–337. – *Deželno slovensko učiteljsko društvo v Ljubljani, ustanovljeno 1869* (A. Praprotnik) je delovalo do 31. 3. 1920 (predsednik Juraj Režek). *Deželno slovensko učiteljsko društvo v Ljubljani*, UT (15. 4.) 1920, str. 3. – Odbor je na seji 23. 3. 1919 sklenil predlagati občnemu zboru razpust društva. Slovenski šolski muzej, arhivska zbirka (dalje: SŠM ...), fond Zaveza, škatla 10, fasc. 38, 1919 (koncepti).
- 2 Poročilo pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu kateri se je vršil 1892. leta v Ljubljani. Sestavil tajnik pripravljalnega odbora /=dr. Ivan Janežič/, Ljubljana 1893, str. 45–54. – Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovnstvena zgodovina 1848–1895*, Ljubljana: DZS, 1966, V, str. 293–294, navaja Mahničovo zavzemljanje v Rimskem katoliku 1889.
- 3 Milica Bergant, *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih*, Ljubljana 1956. – Andrej Vovko: *Slomškova zve-*

19. in v začetku 20. stoletja se je ohranjala zavest, da je za uspešna prizadevanja za učiteljske materialne pravice na sindikalnem (oz. kot so tedaj rekli: na strokovnem) področju pomembna stanovska enotnost.

S spremembo konkordatne šole s cerkvenim nadzorstvom v "novo šolo" po liberalni avstrijski zakonodaji se je konec 60. in v začetku 70. let 19. stoletja oblikoval tudi sodobno pojmovan učiteljski stan: le laično nadzorstvo poučevanja laičnih predmetov, širša vsebina pouka in razširjena šolska obveznost na osem let, štiriletna učiteljska, ki so izboljšala izobrazbo učiteljev in zakonodaja, ki je načelno uredila tudi njihove plače s pravico do pokojnine. A podrobnosti so bile v pristojnosti deželne zakonodaje in zato so posamezne kronovine plačevale učitelje zelo različno.⁴ Kranjska je bila poleg Goriške, Istre in Tirolske med deželami, ki so učitelje plačevale najbolj skromno. V političnem razvoju je doživela osrednja Slovenija (dežela Kranjska) v zadnjih desetletjih monarhije od 1896 obdobje politične prevlade slovenskih liberalcev in nemške stranke, ki ga je 1908 zamenjala volilna prevlada katoliške Slovenske ljudske stranke, ki je imela največje število volilcev na podeželju. Na položaj učiteljstva, ki se je na prelomu stoletja tudi organizacijsko razdelilo na številčnejša liberalna društva Zaveze in po članstvu skromnejšo katoliško usmerjeno Slomškovo zvezo, sta tako vplivali tudi nasprotni politični stranki. In kakšna so bila v teh letih prizadevanja učiteljskih društev za potrebno ureditev plač učiteljstva?

I.

Učiteljske plače na Kranjskem, ki so bile po novi zakonodaji določene leta 1873 in nekoliko izboljšane leta 1890, so zaradi svoje skromnosti pomenile osrednje vprašanje učiteljske društvene dejavnosti. Prevladujoča liberalna usmerjenost učiteljstva na Slovenskem je imela v osrednji Sloveniji po letu 1896, ko je Kranjsko vodila koalicija slovenskih liberalcev in nemške stranke, tudi realno osnovo svojim prizadevanjem za boljše plače. Tudi na zborovanju učiteljske Zaveze avgusta 1896 v Opatiji se je vse vrtelo okoli plač in prošnjo za izboljšanje gmotnega položaja so zatem vložili kranjskemu deželnemu zboru.⁵ Za izboljšanje učiteljskih plač so se potegovali poslanci obeh slovenskih strank, nemške stranke in tudi deželni predsednik. Tako je deželni zbor pristal na posebne doklade do regulacije plač učiteljstva, podobno pa so reševali učiteljske vloge tudi drugi deželni zbori.⁶ Odločna liberalna usmeritev učiteljskega glasila 'Učiteljski tovariš' (UT), ki je objavljala tudi članke iz 'Slovenskega naroda', je konec 19. stoletja predstavljala učitelje, ki so s samozavestjo in stanovskim ponosom spoznali svoje pravice in so se zaradi neresenih materialnih vprašanj odvrnili od katoliške stranke. Zatrjevali so, da s tem učitelji niso bili zoper versko šolo, pač pa le zoper duhovniško sonadzorstvo. In res daje pisanje 'Učiteljski tovariš' vtis, da bi bilo učiteljstvo manj liberalno ob večjem razumevanju za rešitev njihovega skromnega materialnega položaja. "*Zboljšajte nam plače, pa bo mir*".⁷

za, Enciklopedija Slovenije 11, Ljubljana: Mladinska knjiga 1997, str. 151. – Mateja Leskovšek, Slomškova zveza 1900–1926, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana 2001, št. 3, str. 255–282.

4 Vasilij Melik, Slovenci in "nova šola", v: Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969 (uredili V. Schmidt, V. Melik, F. Ostanek), Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 9–63.

5 (Luka Jelenc), Prošnja kranjskega ljudsko-šolskega učiteljstva za zboljšanje gmotnega položaja, Učiteljski tovariš, (dalje: UT ...) (1. 2.) 1897, str. 33–35.

6 Zboljšanje plač, UT (1. 3.) 1897, str. 77–78. Prošnja učiteljstva je bila uspešna in 25. 2. 1897 je deželni zbor dovolil doklade. – Pogled na državne zборе, UT (1. 5.) 1897, str. 144–145. ... "*deloma se je učiteljskim željam takoj ugodilo le pri nas na kranjskem, popolnoma pa nikjer*."

7 Od nekd, (Sl. N.), UT (16. 12.) 1896, str. 427–429. – Dolenjevavstrijski deželni zbor, UT (1. 1.) 1897, str. 14.

Izboljšanje učiteljskih plač na Kranjskem 1898. Pokazalo se je, da so bili učitelji bolj uspešni, ko so si pridobili soglasje vseh treh političnih strank v deželnem zboru, kakor pa takrat kadar so v dosego svojih ciljev napadali in krivili za težave le eno stran. Ko je politična nasprotja med učiteljstvom umirila pričakovana ureditev učiteljskih plač, se je to videlo tudi v spravljenem pisanju 'Učiteljskega tovariša' v letu 1898. Tedaj se je zavzemal za spravo malo številčnega naroda, saj so bili "*klerikalizem, brezverstvo, liberalizem in socijalizem*" za Slovence le import, ki ni narodu v korist.⁸ Prizadevanja za dvig učiteljskih plač so na Kranjskem uspela, ko so poslanci na 16. seji deželnega zbora 26. 2. 1898 soglasno sprejeli povišanje plač. Za šolstvo, usmerjeno v prihodnost, niso smeli biti trdosrčni, pričakovali pa so zadovoljno učiteljstvo, ki bo z navdušenjem opravljalo svojo dolžnost vzgoje in omike.⁹ Manj zadovoljstva je bilo med učiteljicami, ki so bile od tedaj (za 10% v prvem in drugem plačilnem razredu) manj plačane. Ob tem je 'Učiteljski tovariš' še spremljal prizadevanja za izboljšanje učiteljskih plač na Primorskem, ni pa zamolčal bolj mikavno plačanih učiteljskih služb na Štajerskem,¹⁰ ki so bile vabljive tudi za primorske in kranjske učitelje. Po povišanju učiteljskih plač 1898 in s tem večje naklonjenosti vseh treh deželnozborskih strank do učiteljstva je prišlo do bolj zavzetega iskanja sloge, a do konca leta 1899 od tega ni ostalo veliko. Katoliško gibanje med učiteljstvom je bilo po oceni škofa Jegliča ena od treh stvari, ki so jezile liberalce.¹¹ Z začetkom izhajanja lista 'Slovenski učitelj' pred božičem 1899 in z osnovanjem učiteljske Slomškove zveze ob II. katoliškem shodu septembra 1900 je učiteljsko katoliško gibanje dobilo tudi glasilo in organizacijsko obliko.¹²

Prizadevanja za ustrezne plače v prvih letih 20. stoletja. Kljub povišanju leta 1898 so ostale plače učiteljstva na Kranjskem nizke in so do leta 1903 zaradi višjih cen živil in potrebščin še izgubile vrednost. Tega, kakor tudi pomembnosti učiteljskega delovanja, ni zanikala nobena od političnih strank v deželnem zboru v Ljubljani, ki je krojil finančni položaj šolstva na Kranjskem. Različne pa so bile poti, ki sta jih liberalna in katoliška smer zagovarjali za rešitev: prvi so bili za povečanje deželnih davkov, ki pa bi jih občutili predvsem številčni njim nasprotni podeželski volilci, drugi pa so pričakovali rešitev od države. Na I. občnem zboru Slomškove zveze 30. 12. 1901 je govoril poslanec dr. Ignacij Žitnik tudi o izboljšanju učiteljskega gmotnega stanja. To je državni šolski zakon prepustil deželam, ki pa so bile "*preobložene*" z drugimi stroški in niso mogle učiteljskim zahtevam ustreči tako, kakor bi bilo "*opravičeno in primerno*." Žalostne deželne finance so bile tako pravi vzrok in dežele so pričakovale finančno rešitev od države. Žitnik je opravičeval katoliško-narodno stranko, da v deželnem zboru ni nasprotovala učiteljstvu (to je bilo le "*hujskanje gotovih krogov*"), saj je glasovala za

8 P. Leska (Dragotin Česnik), V ime sprave!, UT (10. 1.) 1898, str. 9–10.

9 Poročilo finančnega odseka, UT (10. 3.) 1898, str. 58–60. – Zahvala, Zmaga!, UT (10. 3.) 1898, str. 57. – Iz proračunske razprave, UT (10. 3.) 1898, str. 63. – Zahvala, UT (10. 3.) 1898, str. 57; Pismo zahvalo, str. 64; Deputacija našega društva, (20. 3.), str. 70. – Za plače učiteljstva in šolstvo nasploh je kranjski deželni zbor namenil leta 1898 skoraj 400.000 gld, leta 1899 skoraj pol milijona gld kar je bilo 32% deželnih dohodkov. Iz deželnega zbora kranjskega, UT 1899, str. 123.

10 Ob novem letu, UT (1. 1.) 1899, 1. – Učiteljsko gmotno stanje na Goriškem, UT (1. 12.) 1898, str. 258–261; Z Goriškega, UT (20. 12.) 1898, str. 278–279. – Z Goriškega, UT (10. 4.) 1898, str. 86. – Učiteljske plače na Štajerskem, UT (1. 11.) 1898, str. 239.

11 "*Tri stvari liberalce togote: zavodi, katoliški shod, gibanje v učiteljstvu, pa tudi misijonov ne morejo.*" – Arhiv Republike Slovenije, enota II, akc. št. 640–84, Dr. Anton Bonaventura Jeglič, Dnevnik (prepis), 4. 11. 1899. Motili so jih 'škofovi zavodi' – internat s katoliško gimnazijo, katoliški shod, nastajanje lista in društva katoliškega učiteljstva in ljudski misijoni.

12 B. Šuštar, Verska šola in liberalni duh učiteljev. Z "Učiteljskim tovarišem" o liberalni in katoliški usmeritvi slovenskega učiteljstva konec 19. stoletja, v: Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 635–654.

izboljšanje učiteljskih plač "v kolikor dopuščajo deželna sredstva".¹³

Namesto da bi si učiteljstvo zagotovilo pri plačah podporo vseh treh političnih strank v deželnem zboru, so prav učiteljske plače postale sporno politično vprašanje. Tak je bil vsaj videz, saj je v bistvu šlo za demokratizacijo volilne pravice. 'Učiteljski tovariš' je junija 1902 očital, da je bil pravi vzrok obstrukcije katoliške narodne stranke v deželnem zboru – da jim ni bilo treba povišati učiteljskih plač.¹⁴ Na zborovanju učiteljske Zaveze v Trstu, skoraj dva meseca po dogodkih v deželnem zboru, ki so pripeljali do obstrukcije, je E. Gangl zatrjeval, da so imeli poslanci katoliške narodne stranke lepo priložnost, da pokažejo naklonjenost učiteljstvu, a je niso. Med prošnjami, ki bi jih moral na zasedanju 1902 rešiti deželni zbor, je bila tudi prošnja za izboljšanje gmotnega vprašanja učiteljstva. "In ravno ta prošnja je bila eden izmed glavnih vzrokov, da so razgnali klerikalci deželni zbor" kot maščevanje nad liberalnimi učitelji, ki so pri zadnjih volitvah "tako vstrajno agitirali za kandidate napredne stranke."¹⁵

Skupni učiteljski shod v Mestnem domu aprila 1903. Vsaj občasno so učitelji prav pri vprašanju ureditve plač sodelovali bolj kakor je bilo sicer običajno za pristaše različnih političnih smeri. Ko je prvotno zamišljen liberalni politični učiteljski shod postal stanovski, se je med velikonočnimi počitnicami 8. 4. 1903 zbralo v Ljubljani v Mestnem domu nad 500 kranjskih učiteljic in učiteljev, navzočih pa je bilo tudi deset poslancev. Slovensko in nemško učiteljsko deželo društvo, društvo učiteljic in Slomškova zveza so predstavljali vse učiteljstvo na Kranjskem v prizadevanjih za svoje eksistenčne pravice. "Naš žalostni materialni položaj kriči do neba!" so pozivali na shod. V resolucijah so na shodu predlagali za učiteljstvo uradniške plače od XI. do IX. razreda (predlog so nato ponavljali še leta), zvišanje opravičnih doklad ter več drugih izboljšanj svojega položaja, mdr. zmanjšanje službovanja na 35 let in enakopravnost učiteljic z učitelji.¹⁶ Vse je prav dobro kazalo, učiteljske zahteve, ki so se "na tem shodu popolnoma v nepolitični in dostojni obliki stavile in zastopale", sta podprli tako liberalna kot katoliška stran, nato pa so se zglasili pri poti za dosego upravičenih učiteljskih zahtev: naj prispeva država ali dežela. Ljubljanski župan in poslanec Hribar je bil ob podpori upravičenim učiteljskim zahtevam za povišanje deželnih davkov (da bo enkrat pomagala država, pa tudi dežela z višjim deželnim davkom, "ker tega je vredno ljudskošolsko učiteljstvo").¹⁷ Učiteljske zahteve je nekaj dni zatem (19. 4.) na shodu v 'Katoliškem domu' podprl tudi poslanec dr. Šušteršič in priznal, da so bili učitelji res slabo plačani. A hkrati je svetoval "dostojnemu delu liberalnega učiteljstva, ki je v veliki večini" naj pošteno vzgaja mladino in naj vpliva, da manjšina preneha zlorabljati "svoje poklica zoper vero, cerkev in duhovščino." Saj bo vsak pošten človek priznal, da so glavni temelji vzgoje vsakega naroda "vera, verska in cerkvena avtoriteta." Prav to je Katoliško-narodno stranko zadrževalo, da bi se popolnoma postavila ob stran zahtevam učiteljstva. Odločno pa je nasprotoval Hribarjevemu predlogu naj se povečajo deželni davki. "Raje razbijemo ves deželni zbor, nego bi kaj takega privolili", saj bi dežela sicer

13 "Učiteljske zahteve, UT (20. 2.) 1902, str. 41–43. – Učiteljske zahteve, Slovenec (8. 1.) 1902, /str. 1/. Zastopniki kmečkih volivcev, ki so velikokrat mladino raje videli pri delu kot v šoli, so imeli kar (pre)več razumevanja za dejansko stanje in bili v skrbeh za sredstva, ki jih je morala za razvoj šolstva zagotoviti dežela, posredno pa volivci in davkoplačevalci.

14 Kranjski deželni zbor, UT (1. 6.) 1902, str. 151. – V znamenju 'bobna', UT (10. 8.) 1902. Omenjali so 'mačjo godbo' in 'boben' na zasedanju 21. in 23. 6. 1902.

15 K., Dostojna taktika? (Dopis z dežele.), Slovenski učitelj, (dalje: SU ...) (15. 11.) 1903, str. 329–331.

16 Besedilo resolucije UT (15. 3.) 1903, str. 86.

17 Učiteljski shod, SU (15. 4.) 1903, str. 126 (izjava župana Ivana Hribarja). Izjavo je prinesel tudi UT: Učiteljski shod, UT (10. 4.) 1903, str. 86. Najbolj sporni del je bil: "Zvišati se bode morala deželna naklada, ker tega je vredno ljudskošolsko učiteljstvo."

morala objaviti stečaj. Šušteršič je zagovarjal dolžnost države pri ureditvi boljših plač učiteljstva, saj si je ravno država obdržala nadzorstvo in prvo besedo pri šolstvu. Denar za učiteljske plače bi dobil na račun posebnega davka, ki bi ga plačevali bogatejši, npr. z dohodki nad 5000 kron in tudi višji uradniki.¹⁸

Osrednje vprašanje sodelovanja v deželnem zboru je pomenilo vprašanje demokratizacije volilnega sistema. Deželnozborska večina (liberalna slovenska in nemška stranka ali "*nemškutarsko-liberalna večina*" kot so tudi zapisali) se je zavedala, da bo s tem izgubila večino in je zavirala takšno preureditev deželnega zbora, katoliško-narodna stran pa se je zatekla k obstrukciji. Tako se je učiteljsko vprašanje znašlo med političnimi mlini deželnega zbora. Kot je ogorčeno zapisal 'Slovenski učitelj', liberalni učitelji ljudstvu niso privoščili volilne pravice, pri vsej glasnosti ob obstrukciji pa niso opazili, da je liberalna stran v finančnem odseku sama onemogočala uresničevanje svojih (ne preveč resno zastavljenih) predlogov glede učiteljskih plač.¹⁹ Nesklepčni deželni zbor pa učiteljskih plač ni mogel urediti. Politično uspešni sta bili obe stranki: liberalna je našla krivce za neurejene učiteljske plače v političnem tekmeču, katoliška narodna pa je obvarovala svoje volilce pred višjimi deželnimi davščinami. V deželnem zboru je na dr. Tavčarjev medklic "*Obstrukcijo pustite!*", odgovarjal dr. Šušteršič: "*Volilno reformo nam dajte!*"²⁰ V tem sporu so izgubljali predvsem slabo plačani učitelji.

Tudi na zborovanju idrijske podružnice Slomškove zveze so aprila 1903 v Spodnji Idriji so glede učiteljskih plač želeli, da se zakon o tem "*popravi in izboljša*". Deželni poslanec Mihael Arko je zagotovil podporo katoliško-narodnih poslancev učiteljskim zahtevam ("*Učiteljstvo najprej pošteno plačajmo, potem pa zahtevajmo, da vestno izvršuje svoje dolžnosti*"), a svaril pred prevelikim optimizmom, da se bodo vse učiteljske zahteve s shoda tudi takoj uresničile.²¹ Liberalno usmerjeno učiteljstvo je bilo tudi politično nestrpno kot na zborovanju Kranjskega učiteljskega društva na Primskovem decembra 1903, kjer je ob temi o učiteljskih plačah padla "*marsikaka trpka, a resnična beseda o kranjskih klerikalcih, osobito o njih vodi dr. Šušteršiču in konzumarju Jakliču, ki so nam snedli z obstrukcijo izboljšanje plač.*"²² Politično zaostrene razmere med osnovnošolskim učiteljstvom niso prispevale k tovariškemu vzdušju sodelovanja, niti niso prinesle kakšnih rezultatov glede ureditve plač. Nič ni kazalo, da bi se odnosi med učiteljstvom umirili. Okrajna učiteljska društva so tako konec leta 1903 podpisovala izjavo v podporo pisanju 'Učiteljskega tovariša', da obžalujejo obstrukcijo itd., a je 'Slovenski učitelj' zatrjeval, da so izjave prisiljene in naročene. Pač ni verjel, da bo akcija uspela, saj so (ob milijonu kron deželnega deficita) predlagali tudi draginjsko doklado k učiteljskim plačam. A ker je bilo s cesarjevim ukazom tudi to mogoče, so od dr. Tavčarja pričakovali, da to izpelje.²³

18 O izboljšanju učiteljskih plač, SU (1. 5.) 1903, str. 142–143; Zmes III, UT (1. 5.) 1903, str. 100–101.

19 K., Dostojna taktika? (Dopis z dežele), SU (15. 11.) 1903, str. 329–331. – Hribarjev samostojni predlog v deželnem zboru za naročilo finančnemu odseku, da takoj obravnava 22. 9. 1903 vloženo prošnjo 'Slov. učit. društva', je obstruiral prav predlagatelj, ki ni hotel izdelati poročila o tem.

20 Obravnave deželnega zbora, IX. seja 27. 10. 1903, str. 180. – Vaša in naša doslednost, UT (10. 10.) 1903, str. 258. – Tudi na Goriškem so bile liberalna stališča podobna. Na očitek, da duhovščina nasprotuje boljšim plačam učiteljstva je na ustanovnem zboru podružnice Slomškove zveze v Gorici 1901 odgovarjal deželni poslanec župnik Grča in zagotovil, da je tako on, kakor vsa duhovščina, za boljše učiteljske plače. Iz Gorice. Podružnica 'Slomškove Zveze', SU (15. 10) 1901, str. 310. – Blagajništvo ..., n. d. str. 314. – O ustanovnem shodu v Gorici je napisal še dopis I. R. v Šempasu, n. d. str. 316.

21 N./ovak/, Iz Idrije, SU (15. 5.) 1903, str. 152–153. – Enako misel zasledimo na liberalni strani: "*Dajte učiteljstvu kruha, potem šele zahtevajte neumornega dela!*" M. Pintarjev, Kdo je kriv, UT (1. 1.) 1903, str. 10.

22 Učit. društvo za kranjski šolski okraj, UT (1. 1.) 1904, str. 9.

23 "Na boj na divje Amonite!", SU (15. 1.) 1904, str. 21–22.

Da se je "kranjska klerikalna stranka" na shodih leta 1904 lotila tudi šolstva, so opozorili tudi v liberalnem učiteljskem listu. Zamerili so dr. Janezu Evangelistu Kreku, "ki je bil vzrejen in vzgojen ob trdi učiteljski plači", da se je v Predosljah in v Šenčurju tako lotil učiteljskih plač, da so kmetje mislili, da jim bo šel zadnji rep iz hleva, če bo sprejeta regulacija učiteljskih plač. Liberalno stran ni navdušil niti dvom dr. Evgena Lampeta o poštenosti liberalnega učiteljstva, saj je napovedal, da bo to učiteljstvo na njihovi strani, ko bodo imeli večino v deželnem zboru.²⁴ Ureditev učiteljskih plač je podpiral tudi škof Jeglič, saj je zapisal v knjižici "Pouk krščanskim staršem", ki jo je za novo leto 1904 pripravil vernikom, da učitelji niso primerno plačani in da mnogi "težko ali komaj shajajo. ... Vsak delavec je vreden svojega plačila. Vnetega, pobožnega učitelja se pa celo ne more preplačati." Hkrati je škof spodbujal starše naj visoko spoštujejo verne, krščanske učitelje. "Naša kranjska dežela ima, hvala Bogu, nekaj učiteljev (žal, da g. pisatelj ni mogel reči: mnogo. Op. ured.²⁵), ki so globokega verskega prepričanja. Mogel bi navesti več krasnih uzorov." Seveda pa niso bili vsi učitelji taki, celo takšni so bili med njimi, "katerim je liberalna mucka vso vernost snedla" in niso bili za lep zgled otrokom vernih staršev. A huje kot njihovo lastno prepričanje in ravnanje bi bilo, "če bi svoje nekrščanske nazore celo otrokom prodajali v šoli."²⁶

Kako občutne razlike so bile v plačah v posameznih avstrijskih deželah in kako upravičene so bile zahteve po višjih učiteljskih plačah tudi v slovenskih deželah, posebej v Istri, na Goriškem in Kranjskem, je učiteljski tisk zelo nazorno objavljajal. Na Štajerskem je bilo za plače učiteljstva boljše poskrbljeno.

dežela	učitelji	učiteljice	povprečno
Dunaj	2748	2122	2501
Spodnja Avstrija	2226	1937	2148
Štajerska	1952	1383	1762
Koroška	1589	1178	1505
Kranjska	1462	1164	1361
Trst in okolica	2589	1896	2267
Goriška	1316	1027	1208
Istra	1218	974	1128
Tirolska	942	640	794
<i>Povprečno v državi</i>	<i>1639</i>	<i>1190</i>	<i>1521</i>

*Povprečna letna plača učiteljstva (v kronah) v nekaterih avstrijskih deželah, 1904.*²⁷

Enotni nastop na deželni učiteljski konferenci septembra 1905. Po sicer navzven uspešnem velikonočnem učiteljskem shodu aprila 1903, ki je povezal vse učiteljstvo na Kranjskem v reševanju materialnih zahtev, a zaradi političnih sporov o poti do doseganja tega cilja ostal neuresničen, se je kranjsko učiteljstvo zbralo na deželni učiteljski konferenci 4. septembra 1905. Ta je že pred srečanjem vznemirjala tudi zaradi možnega političnega pomena zborovanja okrajnih šolskih nadzornikov in zastopnikov učiteljstva. Načrtovane teme seveda niso bile politične, temveč so tako sodili glede na izkušnje na Gornje-

²⁴ Zlobni napadi na ljudsko šolo in učiteljstvo, UT (20. 8.) 1904, str. 217–218.

²⁵ Opomba uredništva 'Slovenskega učitelja', urednik Fran Jaklič, učitelj.

²⁶ Sodba o učiteljih, SU (15. 1.) 1904, str. 70.

²⁷ Povprečna plača avstrijskega učiteljstva, SU (15. 12.) 1904, str. 286–287. – Statistiko je Učiteljski tovariš predstavil že prej: Dajte nam kruha, UT (10. 10.) 1904, str. 256.

avstrijskem oktobra 1904. Takrat je "radikalna 'jungovska' stranka" izrabila priložnost za napad na "vrhovno načelo našega šolstva: versko nravno vzgojo", saj so delegati pritrdjevali predlogu za odpravo pobožnih vaj in verskega pouka. Nastal je javni škandal. Tudi na Kranjskem so bile takšne možnosti, da bi "izkušala kaka klika" tako izrabiti deželno konferenco: pisali so, da je 'Učiteljski tovariš' "že razvil rdečo zastavo" in pripravljal viharne resolucije. Svarilu so v 'Slovenskem učitelju' dodali zaupanje v treznost učiteljstva, da ne bo žrtvovalo ugleda stanu in šolstva "političnim komedijantom".²⁸

'Uporno zasedanje kranjskega učiteljskega parlamenta'. Deželni šolski svet je uradno učiteljsko konferenco sklical 4. septembra v Mestnem domu, določil dnevni red (učila, risanje, poldnevni pouk, učni načrti). Takšna konferenca, ki je bila sklicana po 14 letih, je zbudila med učiteljstvom veliko pozornosti. Manj pa je bila pomembna za politiko. 'Slovenski učitelj' je pisal celo o preziranju, saj je deželni predsednik poslal namestnika in tudi predsednika mestnega šolskega sveta župana Hribarja je zastopal magistratni uradnik. Iz deželnega odbora ni bilo nikogar. Kakor, da bi slutili, da se učiteljstvo pripravlja na obravnavo edine zares aktualne teme – regulacije učiteljskih plač. Učiteljstvo je predstavljalo 32 delegatov izvoljenih (po dva ali trije) po posameznih okrajih. Navzočih je bilo še 7 okrajnih šolskih nadzornikov in ravnatelj ljubljanskega učiteljskega sveta. Po uvodu deželnega šolskega nadzornika Frana Levca, ki je pokazal na uspeh konference še pred začetkom: razstava učil je bila odlična, in podpredsednika deželnega šolskega sveta dr. Andreja grofa Schaffgotscha, so opomnili k "zmernosti in razsodnosti", brzojavili vladarju in šolskemu ministru, nato pa izvolili funkcionarje zborovanja in stalni odbor.²⁹

Kranjsko učiteljstvo je ugotavljalo, da so imeli več bremen in odgovornosti, hkrati pa je bila njihova "gmotna mizerija vpricho gospodarskega preobrata uprav kričeča in neznosna." Delegati so takoj predlagali nujni predlog o pereči gmotni problematiki učiteljstva kot del socialnih gibanj. "Saj dokazuje vse gibanje, valovi zadnjih 10 let med kranjskim učiteljstvom in ki je zlasti v zadnjih dveh letih do skrajnosti razburilo vse naše vrste, da je vprašanje o regulaciji učiteljskih plač najnujnejše in najaktualnejše, za šolo in učiteljstvo naravnost vitalnega pomena." Predlog so podpisali vsi delegati, predstavil pa voditelj Zaveze Luka Jelenc v obsežnem in kar občutljivem referatu.³⁰ Deželna vlada je imela za učiteljstvo le ukaze, ni pa storila ničesar niti za sklice deželnega zbora, zato je bila kriva učiteljske revščine. Ugotavljal je, da že 36 let (brez kazni) "greše faktorji, ki nam režejo kruh" proti členu zakona, ki jim zagotavlja stanu primerno plačilo. Veljali pa so le člani, ki so nalagali dolžnosti učiteljem. Problem je predstavil kar revolucionarno, saj je učiteljstvo vodila uporna misel: "Zakaj bi se pokoravali zakonom mi, ko nam kažejo že toliko let naši predpostavljeni, da se ni treba ozirati nanje!" Sicer pa je referat dostojno in premišljeno razgrnil vsa tista vprašanja, ki bi morala skrbeti tudi državno in deželno šolsko upravo kot npr. "da nam opeša šolstvo, ker izumira učiteljstvo". Po predstavitvi uradno ugotovljenih dobrih uspehov 734 učiteljev in učiteljic³¹ je Jelenc svoj nastop v

28 Deželna učiteljska konferenca, SU (15. 7.) 1905, str. 141–142. – Deželna učiteljska konferenca v Ljubljani III., UT (4. 8.) 1905, str. 264–265.

29 Deželna učiteljska konferenca, SU (15. 7.) 1905, str. 164. – Učitelji so pričakovali predvsem pogovor o materialnem stanju. "Kjer ni kruha, ni delavcev", so zapisali. Deželna učiteljska konferenca, UT (28. 7.) 1905, str. 244–245. – SU (15. 8.) 1905, str. 174.

30 Prva in zadnja seja, SU (15. 8.) 1905, str. 176–184. Predstavljena je vsa seja, Jelenčev referat z izjavo str. 179–184. Za vtis le en stavek: "Navdaja me upravičena bojazen, da nam opeša šolstvo, ker nam izumira učiteljstvo. Učiteljstvo pa nam izumira zategadelj, ker so njegove plače take, da nimajo niti najmanjše privlačne sile."

31 Uradno poročilo za leto 1905 je ugotavljalo med 734 učitelji in učiteljicami na Kranjskem 271 prav dobro uporabljenih, 382 dobro uporabnih, 75 manj dobro uporabnih in 6 zanikrnih v službi. SU (15. 8.) 1905, str. 183.

imenu učiteljstva sklenil z izjavo. V izjavi si je kranjsko učiteljstvo dalo "duška svoji veliki bedi" in učiteljski delegati so pokazali svojo odločenost za ureditev plač. Ko je govornik izjavo prebral (in učiteljstvo jo je poslušalo stoje) je zahteval primerno ureditev plač v smislu § 55. deželnega šolskega zakona s trditvijo, da se dotlej ne bodo udeleževali zborovanj deželne učiteljske skupščine. "Po tej izjavi so vsi delegati odšli" med glasnim odobravanjem. Slovenska javnost je, po pisanju časopisov sodeč, ta odločni nastop odobrila, vladna stran pa je bila manj navdušena in je delegatom grozila disciplinska preiskava zaradi neizpolnjevanja dolžnosti. Ker je bila akcija učiteljstva skupna in ne strankarsko obarvana, je bil 'Slovenski učitelj' tega posebej vesel ter je spodbujal učiteljstvo k pogumu, dogodek pa je odmeval tudi drugod.³²

Učiteljski uspeh v deželnem zboru. A prav ta složni in odločni korak učiteljstva je bil uspešen, saj je učiteljske plače začel konkretno reševati deželni zbor. Na njegovi 5. seji 8. 11. 1905 so razpravljali o začasni regulaciji učiteljskih plač, saj so poslanci vedeli, da se je iztekal čas za deželnozborska zborovanja. Ivan Hribar se je zavzel za ureditev plač po zgledu Bukovine, kjer so bili učitelji plačani kot državni uradniki zadnjih treh plačilnih razredov. Nujnost predloga je potrdil dr. Šušteršič v imenu katoliško-narodnih poslancev. Sicer so ti kot zastopniki kmetov sodili, da varujejo "ideelne interese kmetskega stanu, ako damo deželi najboljše učitelje", te pa bodo dobili s primernimi plačami učiteljstva. Izjava, ki ji je na zasedanju glasno pritrdil tudi Hribar. Dr. Šušteršič je bil v realnih razmerah za dodatek vsaj oženjenim učiteljem. Posebej pa se je zavzel za večji vpliv dežele, ki je nosila stroške ljudskega šolstva ter za demokratizacijo šolskih korporacij (deželnega in okrajnih šolskih svetov) ter proti tajni kvalifikaciji učiteljstva. Tudi Hribar se je zavedal, da resna regulacija plač v tedanjih razmerah ni bila možna, zato je pritrdil predlogu o draginjskih dokladah poročenim učiteljem.³³ Po sodbi 'Slovenskega učitelja' so bili presenečeni učitelji, ki so se tako številno udeležili zasedanja deželnega zbora na zbornični galeriji, "da bi demonstrirali proti katoliško-narodnim poslancem." Nato pa so Šušteršičev govor na galeriji celo "živahno odobraval." Hkrati se je poslanec dr. Krek zavzel še za ureditev pokojnin nekdanjim podučiteljem (zakon iz 1879 jim je upošteval pokojnino šele po priznanju definitivnosti) in štetja petletnic učiteljem, ki so bili definitivno nastavljeni pred 1873.³⁴

Srečni oženjenci! Šolski odsek deželnega odbora je 18. 11. 1905 odločil, da so dobili oženjeni učitelji 25% draginjski dodatek k plači – pa tudi učiteljice, ki so bile "primorane iz svojih dohodkov kot učiteljice vzdrževati legitimno rodbino". Samsko učiteljstvo je bilo upravičeno nezadovoljno.³⁵ V razpravi je učitelj in poslanec Fran Jaklič imel to podporo

32 Po deželni učiteljski konferenci, SU (15. 8.) 1905, str. 173–175. – Disciplinarna preiskava, SU (15. 11.) 1905, str. 234–235. – Sedma deželna učiteljska konferenca v Gradcu 10. in 11. 8. 1905 je bila strokovna, brez afer, saj je bilo učiteljstvo tam bolje plačano. N., Štajerska deželna učiteljska konferenca, SU (15. 10.) 1905, str. 213–217. – "Nepremišljeni elementi", UT (15. 9.) 1905, str. 315. – Učitelji, ki obstruirajo, UT (29. 9.) 1905, str. 336–337. Članek je objavil list Neue Freie Presse ter še nekateri drugi nemški in češki listi.

33 Prvi korak, SU (15. 11.) 1905, str. 237–238. Zatem so objavili še govora dr. Šušteršiča (ta se je zavzel tudi za upokojenega Lapajneto) in dr. Kreka (ta pa glede nekdanjih podučiteljev, ki so bili kot upokojenci prikrajšani pri pokojnini); n. d., str. 239–243. – Regulacija učiteljskih plač v deželnem zboru kranjskem., UT (17. 11.) 1905, str. 393–394. – Kako je o politikah katoliške–narodne stranke poročal UT je opozoril SU, ki je opazi, da se je "dr. Šušteršič edini potegnil v deželnem zboru za ravnatelja Lapajneto v Krškem", a o tem po v liberalnem listu poročali brez navedbe Šušteršičevega imena. Reklo se je..., SU (15. 1.) 1906, str. 13.

34 Prvi korak, SU (15. 11.) 1905, str. 237–238; Iz debate o regulaciji učiteljskih plač, SU (15. 11.) 1905, str. 239–243.

35 Srečni oženjenci!, UT (24. 11.) 1905, str. 403–404. Članek je predstavil debato v šolskem odseku de-

za nekaj začasnega in ne za pravo regulacijo plač. Zavzel se je (za razliko od poslancev dr. Tavčarja in Božiča, ki sta trdila, da samski učitelji težje shajajo) za družine učiteljev, za učiteljevo delo v društvih, za stalnost učiteljstva, za plačilo učiteljstva kot deželnih uradnikov in za spremembo preveč strogega disciplinarnega reda za učitelje: "*Treba je dati učiteljem več svobode ...*" Hribar se je pridružil mnenju poslanca Božiča, da bi morale doklade veljati za vse, a pojasnil, da se odločil je šele po posvetovanju z zastopnikom učiteljstva (Lukom Jelencem, "*da so končno, če se več doseči ne more, zadovoljni, da se jim da vsaj ta drobtinica*"), da sprejmejo dogovor na šolskem odseku.³⁶

Predlog svojega šolskega odseka je deželni zbor v soglasju strank sprejel na dvanajsti seji 24. 11. 1905. In potem so se spet razvzemale strasti ob teh 25%: z liberalnega zornega kota je bila za omejitev le na poročene odgovorna katoliška stran, ta pa se je branila povečati davke, saj ni bilo pokritja v deželnih financah. Bojevit članek v 'Učiteljskem tovarišu' je bil namenjen tudi Slomškovi zvezi in "*peščici zaslepljenih tovarišev*", ki jih je še združevala.³⁷ Nekaj teh napadov na katoliško stran je bilo tudi zaradi nelagodja na liberalni strani. Samski učitelji, posebej pa učiteljice, niso prav verjele Jelenčevemu zavračanju očitkov, da se na liberalni strani niso dovolj goreče zavzemali za učiteljice. Učiteljice so bile mnenja, da bi iz stanovskega ponosa in solidarnosti morali oženjenci odkloniti draginjske doklade.³⁸ Tudi na katoliški strani niso bile zadovoljne učiteljice, ki jih je bilo kar nekaj naklonjenih Slomškovi zvezi, posebej pa seveda tudi neoženjeni kateheti.

Mnenje, da bi liberalna stran lahko uredila učiteljske plače v času svoje politične prevlade na Kranjskem ni bil le politični očitek nasprotnikov, temveč je bilo takšno tudi mnenje med liberalnim učiteljstvom. Zanimiva je bila leta 1906 v času liberalnega 'spora v družini' sodba učitelja, da "*večina dež. zbora kranjskega ni storila za učiteljstvo tega, kar bi bila lahko storila in storiti morala, posebno ker je bilo učit. glavna opora naprednjakov.*" Posebej so občutili, da častna člana Zaveze (Hribar, dr. Tavčar) za učiteljski "*stan nista storila, kar sta mogla storiti.*"³⁹

II.

"*Učiteljstvo je bilo beraško plačano, šole so bile po vsej deželi zelo zanemarjene*", je M. Škerbec ocenjeval obdobje 'sramotne zveze' med slovenskimi in nemškimi liberalci na Kranjskem med letoma 1896 in 1908. S širšo volilno pravico v peti kuriji si je politični katolicizem SLS pri deželnozborskih volitvah 1908 dobil večino na Kranjskem. A volilna

želnega zbora. 286 oženjenih učiteljev je imelo 382.840 K plače (25% doklade 95.710 K), 162 učiteljev-samec pa 160.380 K (25% doklade bi bile še 40.095 K). – Draginjska doklada kranjskemu učiteljstvu, UT (1. 12.) 1905, str. 420–421. – Učiteljice ne zaostanimo za tovariši! UT (15. 12.) 1905, str. 431; Glas učiteljic, UT (5. 1.) 1906, str. 2. – Obravnave deželnega zbora ... XII. seja 24. 11. 1905, str. 246–253. Po poročevalcu Hribarju so v razpravi sodelovali Šusteršič, Tavčar, Božič (proti predlogu) in Jaklič.

³⁶ Obravnave deželnega zbora, XII. seja 24. 11. 1905, str. 246–253.

³⁷ Začasna regulacija plač kranjskega učiteljstva, UT (17. 11.) 1905, str. 396–397. –, Dar – 25%! UT (15. 12.) 1905, str. 432–433. – Dar – 25% (Dodatek ...), UT (12. 1.) 1906, str. 16. Komentirali so SU št. 16 in 17.

³⁸ Občni zbor Ljubljanskega učiteljskega društva, UT (2. 3.) 1906, str. 80–81; (9. 3.) str. 90–91. Jelenc je potek usklajevanja podrobno predstavil 21. 2. 1906. V prizadevanjih za 25% doklade za vse učiteljstvo, so sprejeli to kar je bilo možno doseči. "*Ali bi bil mogel reči: Oženjeni učitelji – družinski očetje – odklanjajo draginjsko doklado, ako je ne dobe vsi učitelji in vse učiteljice.*"?! Gospodičnam učiteljicam, ki so se nameravale samostojno organizirati, je pojasnjeval, da jim 'klerikalni poslanci' ne privoščijo draginjskih doklad, "*četudi jih je mnogo pod njihovim okriljem.*"

³⁹ SŠM, Zaveza, šk. 13, fasc. 59, ovoj X/10. Pismo Petra Medveščka Ganglu, Sv. Križ, 22. 8. 1906.

zmaga katoliške stranke ni prinesla boljših plač učiteljstvu, ki je bilo večinoma liberalno usmerjeno. Pri presoji odnosa SLS do vprašanja učiteljskih plač na Kranjskem in s tem deželnih financ, velja opozoriti na Škerbčevo zatrjevanje, da v prvih letih vlade v kranjskem deželnem zboru SLS še ni imela tako utrjenih pozicij med volilci, da bi lahko prenesla kakšen "večji potres zaradi davkov".⁴⁰ Tako tudi lažje razumemo neprestano obnavljanje katoliških poslancev, da sprejmejo upravičene učiteljske zahteve po primerni ureditvi plač. Očitki katoliški strani, da je vodila izstradalno politiko do ljudskošolskega učiteljstva so se pojavljali že precej pred volilno zmago SLS na Kranjskem. 'Učiteljski tovariš' je sredi leta 1904 tako pisal, da je "izstradanje učiteljstva" vojni načrt kranjske katoliške stranke,⁴¹ tudi v času, ko bi liberalno-nemška koalicija lahko uredila plače kranjskemu učiteljstvu. Kot se je prej obotavljala slovenska in nemška liberalna večina, ki jo je liberalno učiteljstvo izrecno podpiralo, tako so se po letu 1908 zadržano obnašali poslanci katoliške stranke. A pet – šest let urejanja teh zadev pod odločujočimi katoliškimi deželnimi poslanci je bilo tudi učiteljstvu v Slomškovi zvezi le preveč.

Tako nezadovoljstvo katoliško usmerjenega učiteljstva pri reševanju vprašanj učiteljskih plač po letu 1908 gotovo ni bilo nič manjše od večkratnih razočaranj liberalnih članov Zaveze v času politične veljave liberalne stranke na Kranjskem. Predsednik Slomškove zveze Fran Jaklič (1868–1937) je postal kot prvi učitelj na Kranjskem deželnozborni poslanec, prvič izvoljen 12. 9. 1901. Pozneje je na listi katoliške SLS postal še državnozborni poslanec (od 1907) in na volitvah obdržal oba poslanska mandata do konca monarhije. Čeprav je bil tudi leta 1908 izvoljeni deželni poslanec nadučitelj Jernej Ravnikar član Slomškove zveze, je sicer SLS omogočila učiteljstvu deželnozbornsko zastopstvo, a delovala sta lahko le kot del parlamentarne skupine te stranke, ki se je prilagajala pričakovanjem svojih podeželskih volilcev. Teh pa ni bilo mogoče ogreti za višje učiteljske plače, če bi se s tem povečali njihovi prispevki deželi. Začaran krog neuspešnih učiteljskih prizadevanj je bil sklenjen med upravičenimi interesi učiteljskega stanu, ki je bil večinoma aktivno v liberalnem taboru in volilno reformo v prvih letih 20. stoletja ter drugimi političnimi interesi obeh političnih taborov. Tako sta oba deželna poslanca, člana Slomškove zveze zaradi neuspešnega urejanja učiteljskih plač v deželnem zboru doživljala napade s strani liberalnega učiteljstva in nerazumevanje tudi med katoliškim učiteljstvom. Po vsej zadržanosti deželnih poslancev SLS je učiteljstvo pred vojno doseglo le ponovno začasno rešitev leta 1912 z deželnimi dokladami za neporočeno učiteljstvo. A ti dodatki k plači naj bi le dopolnili 25% dodatek, ki je veljal od leta 1905, a le za poročene, so zaradi pristranske delitve 10, 15 ali 25% draginjskih dodatkov sprožili nova nezadovoljstva.

Poskusi vplivanja Slomškove zveze na ureditev učiteljskih plač na Kranjskem po 1908. Vprašanja višjih plač, ki so bila stalnica društvenega delovanja učiteljstva, so obravnavali tudi na božičnem zborovanju Slomškove zveze 1908. Tako se je na koncu razvnela še "stara in stalna točka": izboljšanje učiteljskih plač. Pokazalo se je, da zadeva še ni dozorela, kot je pojasnjeval poslanec Jaklič. SLS mora najprej urediti deželne finance, učiteljske plače pa so nameravali rešiti skupaj z reorganizacijo šolstva na Kranjskem. Temu je pritril tudi poslanec prof. E. Jarc s predstavitvijo pomanjkljivosti ljudskega šolstva, ki ljudstva ni docela zadovoljilo. Zanimiva pa je bila njegova izjava: "Vsekako pa bomo skušali kolikormoč zadovoljiti tisti del učiteljstva, ki čuti in misli z ljudstvom." Stvarnih pojasnil poslancev udeleženci "niso mogli biti bogvekakoli veseli",

40 M. Škerbec, n.d., strani 111, 114, 120–121, 129–130, 152. – V. Melik, Demokratičacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki, Zgodovinski časopis, 33, 1979, št. 2, str. 221–227.

41 XVI. glavna skupščina, UT (1. 6.) 1904, str. 141. Govor predsednika Jelenca na zborovanju Zaveze v Postojni.

saj so slišali – kakor že leta – samo obljube. Še več, za neoženjene učitelje in učiteljice, ki so že štiri leta prejemale 25% manj kakor oženjeni, se je oglasil katehet A. Čadež. Spraševal je o pravičnosti ali je kje dežela, ki enako učiteljstvo različno plačuje: *"Ali se plačujejo učiteljski otroci in ne delo?"* Tako so sprejeli predlog nadučitelja Pirnata, da je nujno regulirati učiteljske plače, do tedaj pa naj se prizna vsemu učiteljstvu draginjska doklada.⁴² Ker so draginjsko doklado prisodili *"samo v zakonski jarem vpreženemu učiteljstvu"* je bilo takih učiteljev in učiteljic, ki so štiri leta čakali izboljšanje plače – kot so zapisali januarja 1909 – na Kranjskem kar 359. V juniju 1909 so pisali v 'Slovenskem učitelju', da vprašanje povišanja učiteljskih plač *"postaja od dne do dne nujnejše..."*⁴³

Ko je jeseni 1909 že tri tedne deloval kranjski deželni zbor, je oktobra objavil 'Slovenski učitelj' članek, ki je pokazal na neuslišane upe, *"da se v tem zasedanju vrže med stradajoče šolnike kranjskega ljudskega šolstva vsaj drobtina."* Članek, podpisan z "Liga X.", je bržkone prispeval kdo od katehetov, saj je posebej predstavil neena-kopravnost plačila poročenega in neporočenega učiteljstva. Trditve so bile tako vznemirjajoče, da se je uredništvo zavarovalo z opombo: *"Prejeli in objavljamo dobresedno."* Razočarano je avtor zapisal, da so dolgo požirali le prazne obljube, če pa ne bo dejanj, bodo tudi oni, ki so bili tesno povezani s SLS *"svoje ravnanje umerili po plačilu, ki se nam daje."* Tistim, ki jim je bil izgovor za povišanje učiteljskih plač *"velik del ljudski stranki nasprotnega učiteljstva na Kranjskem"* so povedali naravnost: draginjsko doklado so dali poslanci *"povečini tistim, ki smešijo našo stranko in 'Slomškovo zvezo'"*. Pristaši Slomškove zveze med učiteljicami, mlajši učitelji in katehetje so se lahko v pomanjkanju le zgražali nad poslanci svoje stranke. Zaradi skromnih plač so bile pokojnine še skromnejše, kar je branilo učiteljem, da bi se kljub starostnim težavam in dolgoletnemu službovanju zlahka upokojevali.⁴⁴

Tudi na okrajni učiteljski konferenci ljubljanskih mestnih šol 23. 9. 1909, kjer so sicer obravnavali strokovne teme, je učitelj K. Simon hkrati opozarjal poslance, naj vendar že enkrat zagotove učiteljstvu takšne plače, da se bi lahko posvetilo le vzgojnemu in šolskemu delu. Tako ni bilo čudno, da je 'Učiteljski tovariš' izšel z žalno obrobjenim datumom 14. 10. 1909, ko je deželni zbor na XV. seji zavrnil Ganglove predloge o nujnosti ureditve učiteljskih dohodkov. Posebej so opazili, da sta glasovala proti skupaj z drugimi poslanci SLS tudi učitelja Jaklič in Ravnikar. *"Prokletstvo na take izdajice lastnega stanu!"* Tudi so predlagali Slomškarjem, naj ju na običajnem božičnem zborovanju postavijo na zatožno klop, *"potem pa proč z njima..."*⁴⁵ V medstrankarskem nasprotovanju ni bilo prav veliko razumevanja za to, da parlamentarno delo pač poteka v poslanskih skupinah, ki glasujejo navadno skupaj in s solističnimi akcijami se – razen pozornosti – v parlamentu ne doseže veliko. A kdaj je učiteljstvo od svojih poklicnih kolegov pričakovalo prav to. Na to glasovanje je 'Učiteljski tovariš' še leta opozarjal. Posebej pa so Slomškarji od svojih poslancev upravičeno pričakovali ureditev plač in z odlaganjem rešitve je njihovo nezadovoljstvo le raslo.

O plačah so Slomškarji, ogorčeni zaradi praznih obljub in odlašanja, govorili spet na

42 Božično zborovanje "Slomškove zveze", SU (15. 1.) 1909, str. 9–10. Akademsko izobraženi kateheti so bili letno prikrajšani za 350 oz. 400 kron.

43 359 učiteljic in učiteljev, SU (15. 2.) 1909, str. 42. – Nekoliko opazk k povišanju učiteljskih plač, SU (15. 6.) 1909, str. 141–142. – Ker so se učiteljstvu na Štajerskem že dvakrat povišale plače in so se tako že precej približale uradniškim nižjih treh razredov, so za Kranjsko predlagali še ureditev starostnih doklad na 10% in še kaj. Prepričani so bili, da je že skrajni čas, da upravičenim željam ustrezajo v kratkem.

44 Liga X., Resna beseda, SU (15. 10.) 1909, str. 228–229.

45 Okrajna učiteljska konferenca v Ljubljani, SU (15. 10.) 1909, str. 237. – 14. 10. 1909. Sramota! Izdajstvo!, UT (22. 10.) 1909, /str. 1/.

božičnem zborovanju 1909 in zagotavljali svojo vztrajnost.⁴⁶ Tajnik Štrukelj je poudaril, da je bila skoraj polovica kranjskega učiteljstva že zbrana v 'Slomškovi zvezi', velik del pa je obsojal nespametno nasprotovanje vsemu katoliškemu: "*Če bo kaj ganilo naše poslance*", so zapisali v 'Slovenskem učitelju', "*jih bo zavest ... da je večina kranjskega učiteljstva*" zunaj liberalne organizacije. Vedeli so, da je bil "*do zadnjega časa*" politični nastop večine med učiteljstvom nasproten katoliškemu poslancem, ki so se zavedali, da bi s tem podprli med učitelji tudi nasprotnike Cerkve, ki so se zavzemali "*za svobodno šolo brez Boga*." V liberalnih učiteljih so Slomškarji videli krivce za svoj slab ekonomski položaj, v liberalizmu pa kar krivoverstvo. Tudi deželnozborski poslanci "*niso – recimo modro ravnali*", ko so pred petimi leti omogočili draginjski dodatek poročenim, saj so ga namenili povečini "*oženjenim pristašem katoliškemu ljudstvu nasprotne stranke*", v bedi pa pustili posebej mnogo "*zgodnih učiteljic*". Tudi pri plačilu deželnega uradništva so bili poslanci bolj razumevajoči kot pri učiteljstvu.⁴⁷

Neuspešnost regulacije učiteljskih plač je z razpravo v odseku deželnega zbora predstavil 'Učiteljski tovariš' 21. 1. 1910 in ob branju tega učiteljstvo ni moglo biti zadovoljno ne glede na politično usmeritev.⁴⁸ Na XXII. zborovanju Zaveze avgusta 1910 v Novem mestu so tako žolčno nasprotovali učiteljema poslancema Jakliču in Ravnikarju zaradi neuspešne regulacije plač.⁴⁹ Takšne besede res niso spodbujale poslancev SLS k urejanju problematike učiteljskih plač, med učiteljstvom pa so sejale razdor. Tako se je nerešeno vprašanje plač venomer kazalo kot osrednja skrb učiteljstva. Člani Slomškove zveze so se prav bali, da bi bilo učiteljstvo prikrajšano zaradi političnih sporov.⁵⁰ Tudi letnik 1911 so v 'Slovenskem učitelju' začeli s pisanjem o plačah in kljub besedam o lepoti poklica, ki lahko osrečuje, zapisali poslancem: "*Skrbite tudi vi, da ne bo že vsakdo na nas kazal s prstom, češ, glejte jih kruhoborce, glejte jih berače!*"⁵¹ Utemeljenost učiteljskih zahtev pokaže že hiter pogled na pregled dohodkov avstrijskega učiteljstva 1910 po deželah: Kranjska je bila na prav repu, razlike pa prav občutne.⁵²

46 Podružnica "Slomškove zveze", SU (15. 12.) 1909, str. 283–284.

47 Veliko božično zborovanje, SU (15. 12.) 1909, str. 283. – Konsekvenca, UT (7. 1.) 1910, str. 13. Omenili so deputacijo k Šukljetu, Šušteršiču, Lampetu zaradi učiteljskih plač, niso pa mogli pozabiti glasovanja v deželnem zboru 14. 10. 1909.

48 –r– "Regulacija" učiteljskih plač, UT (21. 1.) 1910, str. 3. – V ospredju je bila poslancem ureditev deželnih financ, zato predlogi za povišanje draginjske podpore oz. za upoštevanje te za vse učiteljstvo (tudi neporočeno) niso uspeli. Deželni odbor je o tem odločal 24. 1. 1910. – K preosnovi dež. šolskega zakona na Kranjskem, UT (18. 2.) 1910, str. 2. – Ganglov govor v deželnem zboru o šolskih temah 31. 1. 1910 so objavili pod naslovom Hlapec Jernej in njegova pravica (UT, 4. 3. 1910, str. 1–2).

49 Označili so ju kar za "*izdajalca!*" XXII. glavna skupščina Zaveze, UT (12. 8.) 1910, str. 1–3. – Po državnozbornih volitvah pa so korektno zapisali, da "*sta učitelja Jaklič in Ravnikar morala glasovati proti regulaciji*." Nekaj besed tovarišem, UT (4. 11.) 1910, str. 1. – E. Gangl vse katoliško usmerjeno učiteljstvo v Slomškovi zvezi označil: "*Kristus je imel Iškarijota, Špartanci so imeli Efialta, učiteljsko uboštvo pa ima Slomškarje*." XXII. glavna skupščina Zaveze, UT (12. 8.) 1910, Priloga: § 1. državnega šolskega zakona.

50 Kdo nam hodi v škodo?, SU (15. 10.) 1910, str. 239. – UT (14. 10.) 1910, str. 2. – Zopet eden na vrsti, UT (3. 3.) 1911, str. 3.

51 Belan (ps.), Za tolažbo ..., SU (15. 1.) 1911, str. 1–3. – Članek je komentiral UT, saj ni reševal materialnih stisk učiteljstva. Bodeči trn (ps.), Za tolažbo, UT (3. 2.) 1911, str. 1.

52 Pregled dohodkov avstr. učiteljstva I. 1910, SU (15. 1.) 1911, str. 179. Na Kranjskem so bili v zadnjih dveh plačilnih razredih 1000 in 1200 kron, v drugem 1400 (učiteljice 1260) kron in v prvem 1600 /učiteljice 1440) kron. S službenimi dokladami so po 30 letnem službovanju dobivali 2480 kron letne plače, so pa imeli oženjeni 25% dodatek. Če primerjamo le slednji podatek o plači po 30 letnem službovanju, je za Dunaj znašala 4800 kron, za Dolnjo Avstrijo 4800 kron, za Istro 3600 kron, za Štajersko in Koroško 3200 kron, Gor. Avstrijo 3160 kron in Moravsko 3000 kron. Manj so po tridesetletnem

"Če ne gre, da bi zavladala usmiljenost, naj se vsaj ne tepta pravičnost" so zapisali v 'Slovenskem učitelju',⁵³ 'Učiteljski tovariši' pa je predstavil liberalni učiteljskih shod 4. 10. 1911 v Ljubljani z eno samo točko dnevnega reda: 'Draginja in učiteljstvo'.⁵⁴

Draginjska doklada "najbolj vrednim", 1912. Ko se jeseni 1912 ni moglo "naenkrat ... vse izvesti, naenkrat ... popraviti, kar je zagrešila liberalna vlada tekom desetletij", so to v 'Slovenskem učitelju' oblikovali v članek z naslovom 'Najprej – dolžnost!' Odgovarjali so na razmišljanje učiteljstva, naj jih najprej pošteno plačajo, nato pa bodo več in boljše delali. Prepričevali so učiteljstvo, da se z glavo skozi zid ne da, da pa imajo poslanci razumevanje, "a modra politika" nalaga reševanje takrat, ko je najbolj primerno za uspeh krščanske organizacije. Tako je sicer lepo zamišljena brzojavka načelnika SLS in deželnega glavarja dr. Ivana Šušteršiča izvenela manj slovesno. Pisal je 8. 8. 1912 zborovanju Slomškove zveze v Kamnik: "Pod Slomškovo zastavo zbranim učiteljem mladega ljudstva iskrene pozdrave! Z vami čutim, z Vami grem!"⁵⁵

Obljubljeno in dovoljeno draginjsko doklado deželnega zbora so februarja 1912 tako izglasovali, a na izplačilo so še dolgo čakali. Na doklade je opozoril tudi 'Učiteljski tovariš', ki se je že 1. marca 1912 spraševal, kaj je z njimi. Ni prav hotel verjeti glasovom, da se bo pri razdelitvi "strankarsko postopalo, ... saj draginja je za vse enaka." sklenjena razdelitev doklad je bila realizirana šele po več mesecih pričakovanj in opozarjanj.⁵⁶ Ko so učitelji še sredi oktobra pričakovali izplačilo, v uredništvu 'Slovenskega učitelja' niso več vedeli, kako bi odgovarjali, kako tolažili. Draginjske doklade so sredi decembra 1912 le počasi prihajale in do božiča naj bi bile izplačane vsem, ki so jih bili deležni. Tako so "deležnice in deležniki" te draginjske doklade v začetku 1913 lahko zapisali, da jih je "zopet nekoliko pokonci zravnala". V imenu 'Slomškove zveze' so izrekli toplo zahvalo vsem, ki so jih pri tem zagovarjali in zagotavljali vestno izpolnjevanje učiteljskih dolžnosti.⁵⁷

Podpora 'najbolj vrednim.' Odkar je deželni odbor izplačeval draginjsko podporo tudi "večini samskega učiteljstva", so v liberalnih časopisih ugovarjali, saj te podpore niso bili deležni vsi. 'Slovenski učitelj' je odgovarjal, da so jo dobile tiste učiteljice in učitelji, ki so jo zaslužili z vestnim delom za pouk in za krščansko vzgojo mladine. "Podpora se deli najbolj vrednim", plača pa vsem brez izjeme. Saj bi bilo čudno, so zapisali, če bi dežela z večino katoliškega prebivalstva delila nagrade učiteljstvu z dovolj denarja za časopisje, ki je sramotilo učiteljstvo, složno delujoče z duhovščino. Poudarjeno so ugotavljali, da "so tisti, ki so bili prezrti, sami krivi", kajti šlo je za učiteljstvo "po liberalnem časopisju okužene, katoliškemu gibanju nasprotno, za versko odgojo mladine neobčutne", ki niso mogli prav vzgajati ne z besedo, še manj pa z zgledom. Tudi so bili med prezrtimi taki, ki jim v šoli ni bilo moč kaj očitati, a ko je bilo ob volitvah potrebno pokazati katoliško zavest, so se vrgli "z nepričakovano strastjo v boj za protivnike verske

službovanju prejeli le učitelji na Goriškem (2840 kron) in v Dalmaciji (2700 kron), čisto zadnje pa je bilo po prejemkih učiteljstvo na Kranjskem.

53 Ušesa naviti!, SU (15. 3.) 1911. Ponovno vlogo so poslali s sestanka ljubljanske organizacije 16. 2. 1911 med zasedanjem deželnega zbora. – Ljubljanska organizacija, SU (15. 3.) 1911, str. 70.

54 Štrajk, ki nikogar ne boli, SU (15. 2.) 1912, str. 42. – Poziv!, UT (29. 9.) 1911, str. 1. – Izredno zborovanje slovenskega napr. učiteljstva v Ljubljani, UT (6. 10.) 1911, str. 1–2 in (13. 10.), str. 1–2. – UT (29. 9.) 1911. – Naša tragedija, UT (15. 12.) 1911, str. 1.

55 Miroljub, Najprej – dolžnost, SU (15. 10.) 1912, str. 225–225. – Načelnik S.L.S. Slomškovi zvezi, SU (15. 10.) 1912, str. 234.

56 Neizpolnjena obljava, SU (15. 7.) 1912, str. 181.

57 Kdaj? Kdaj? Kdaj?, SU (15. 10.) 1912, str. 234–235. – Draginjske doklade, SU (15. 12.) 1912, str. 283. – Draginjska podpora, SU (15. 1.) 1913, str. 19.

šole, za propagatorje svobodomiselnosti in krščanstvo uničujočega liberalizma.⁵⁸ Deželnozborska večina je spodbujala učiteljstvo za katoliško usmeritev in čeprav je to res lahko ustrezalo zakonskemu načelu versko-nravne vzgoje, pa je pomenilo tudi politizacijo; prav tako, a drugače idejno usmerjeno kot med liberalno vladavino na Kranjskem. Plačevanje učiteljstva je tako postalo pravi 'politicum'.

'Dejanja govore!' – 'Kos krvave zgodovine' kranjskega učiteljstva. Na občnem zboru kranjskega deželnega Slovenskega učiteljskega društva o božiču 1912 so sklenili o položaju učiteljstva pod oblastjo katoliške stranke pripraviti spomenico, saj so Slomškarjem že pred dvema letoma obljubljali brošurico, ki bi bila "kot prolog k njih zgodovini."⁵⁹ Ugotavljali so 'preskakovanje' iz "naprednih vrst v klerikalne", saj je bilo boljše službeno mesto ali draginjsko doklado moč doseči "z vstopnico Slomškove Zveze". E. Gangl je konec leta 1912 objavil v 'Učiteljskem tovarišu' nujno prošnjo za zbiranje gradiva o razdelitvi draginjskih doklad na Kranjskem, "da ostane krivica prihranjena še poznim rodovom." Tako je društvo pripravilo in Učiteljska tiskarna natisnila spomenico 'Dejanja govore!', ki jo je sestavil E. Gangl kot jasno priča šele poznejši zapis.⁶⁰ Maja 1913 so jo začeli razpošiljati "križem domovine", da bi prišla "brezplačno med narod", kot so poudarili. Brošure so po Poljanski dolini in Žireh razvažali tudi z avtomobilom. Pisali so kar o 25.000 izvodih spomenice, poskrbeli pa so tudi za nemški (Die Taten Reden! Gedenkschrift über die Lage der krainischen Lehrerschaft) in češki prevod.⁶¹ Na jubilejnem zborovanju Zaveze je tajnik Vilibald Rus 7. 9. 1913 v Ljubljani spomenico označil kot "kos krvave zgodovine o položaju kranjskega učiteljstva", kasneje pa mu je bila kar "žalna knjiga kruto preganjanega in ponižanega slovenskega učiteljstva."⁶² Pristranskost vodilne politične stranke na Kranjskem, "preganjanje in zapostavljanje učiteljstva, ki se tej stranki ni udinjalo" je ob materialni bedi učiteljskega stanu predstavila tudi tedanja učiteljica Angela Vode, ki pa je v svojih do leta 1961 napisanih spominih videla Slomškovo zvezo kot učiteljsko organizacijo pod vodstvom duhovnikov, nastalo za razbijanje enotnosti učiteljstva.⁶³

V spomenici so objavili razpravo o šolskem vprašanju na petnajsti seji deželnega zbora 15. 10. 1909 (o nujnosti Ganglovega predloga o ureditvi plač) in navedli zborovanja, na katerih so obravnavali to temo v letih 1909–12. Posebej znamenit je bil

58 V Matenji vasi je umrl učitelj V. B. neerečne smrti in liberalno časopisje je za to krivilo SLS, ker ni dobil doklade. – SU (15. 2.) 1913, str. 42. – "Draginjska podpora" in še marsikaj, SU (15. 2.) 1913, str. 41–43. – Med učiteljstvom se je porajalo zato denunciantstvo, tožarjenje zaradi 'praznih čenč' in 'Slovenski učitelj' je jasno zapisal, da že kolegialnost do tovariša, čeprav je lahko politični nasprotnik, zahteva opozorilo, šele kasneje naznanitev pomembnih in škodljivih napak. – Če bodo kaj na boljšem ..., SU (15. 2.) 1913, str. 42.

59 Podrobneje se ne bomo pečali. UT (2. 9.) 1910, str. 3.

60 Rado Grum, Gangl kot politik, UT (6. 11.) 1923, str. 6–7.

61 Kranjskim okrajnim učiteljskim društvom; Predsednike okrajnih ..., UT (30. 5.) 1913, str. 2. Stroške so poravnali s prispevki okrajnih učiteljskih društev Slovenskemu deželnemu učiteljskemu društvu. – Nemški prevod 'Spomenice', UT (6. 6.) 1913, str. 2. – Brošuro 'Dejanja govore' zatajujejo! UT (13. 6.) 1913, str. 3. (o številu izvodov). – Brošura 'Dejanja govore!' nevarna – avtomobilu. UT (20. 6.) 1913, str. 3. – Dejanja govore! UT (5. 9.) 1913, str. 11. Brošura v slovenščini in nemščini je bila brezplačno na voljo v Učiteljski tiskarni.

62 Tajniško poročilo, UT (19. 9.) 1913, str. 4. – Tajniško poročilo, UT (2. 9.) 1920, str. 2.

63 Slovenski šolski muzej, (dalje: SŠM ...), arhivska zbirka, fasc. 296, Angela Vode (1892–1985). Spomini, 296/14, str. 15–16. – Zbrana dela Angele Vode. Spomin in pozaba, III. knjiga, (Knjižna zbirka Krt 111), Ljubljana: Krtina, 2000, str. 61–62. – Glede na poznana dejstva o nastanku Slomškove zveze po liberalni usmeritvi stanovske učiteljske organizacije, je sodba Vodetove precej enostranska. Zanimivo je v tiskanim seznamu članstva Slomškove zveze A. Vode od 16. 7. 1913 ISU (15. 10.) 1913, platnice /3/ do šolskega leta 1916/17 članica Slomškove zveze.

predlog dr. Šušteršiča 28. 12. 1911, da lahko deželni zbor dovoli "po svoji previdnosti" do 25% doklado tudi tistemu učiteljstvu, ki je dotlej ni dobivalo. Po dolgotrajnem čakanju na izpolnitev obljube, je vznemirjala še različna višina doklade, ki so jo naklonili 365 "učnim osebam": 297 učiteljicam in 68 učiteljem. To je bila pomembna številka, saj je šlo za skoraj polovico redno nastavljenega učiteljstva na Kranjskem, oz. malo več kot za 30% vseh službujočih.⁶⁴ Kriterij 'previdnosti' je pomenil bolj naklonjeno obravnavo članov Slomškove zveze, ki so prejeli doklado v višini 20 in 25%.

Tako je bilo 25% doklade deležno 145,
20% doklade 85,
15% doklade 8 in
10% doklade 127 učiteljev in učiteljic.

Pri imenski objavi prejemnikov po 31 sodnih okrajih (objavljena že 10. 1. 1913 v UT)⁶⁵ so, ne brez ironije, kar s križcem ločili Slomškarje od nečlanov te učiteljske zveze. Seznam je tudi zanimiva podoba (dela) neporočenega učiteljstva. Zato so tudi učiteljice tako številne v seznamu, ki so ga še dopolnjevali. Od 365 učiteljic in učiteljev, ki so dobili te doklade, jih je bilo v Slomškovi zvezi 244 (66,8%), nečlanov pa 121 (dobrih 33%). V Ljubljani so lahko priznavali učiteljstvu še draginjsko doklado in višjo stanarino. Objavili so pregled te "previdnosti" pri dodelitvi na mestnih ljudskih šolah, posebej pa predstavili še krvice spregledanemu liberalnemu učiteljstvu v posameznih političnih okrajih pri dokladah in podporah, pa tudi pri tečajih za izobraževanje učiteljstva meščanskih šol. Posebej naprotni so bili pripraviljavci spomenice "klerikalni morali", saj je 'Slovenski učitelj' 15. 2. 1913 zatrjeval, da je bilo deležno podpore učiteljstvo, vneto za krščansko vzgojo mladine in prosvetno delo med ljudstvom, med prezrtimi pa so bili po pisanju spomenice tudi taki, ki jim pri delu v šoli ni bilo kaj očitati, a pri volitvah niso pokazali katoliške zavesti.⁶⁶ V 'Učiteljskem tovarišu' so 20. 12. 1912 predstavili razdelitev draginjske doklade v Ribniški dolini: "klerikalne milosti" so bili deležni "samo Slomškarji, potem tisti, ki niso ne krop ne voda, in končno tudi par naprednih učnih oseb", a to so imeli le za pesek v oči. Posebej so ugovarjali temu, da doklade (klerikalnega Miklavža) niso dobili tisti, ki so je bili najbolj potrebni.⁶⁷ Ob tem so se spomnili na shod Slomškove zveze 2. 9. 1909, ko je Jaklič poudaril, da učiteljstvo obeh usmeritev loči 'sveti križ', tedaj pa jih je ločila 25 odstotna draginjska doklada. Tako so v 'Učiteljskem tovarišu' ilustrativno videli "prapor Slomškarjev, na katerem se blešče korita in 25-odstotna draginjska doklada."⁶⁸ Učiteljstvo se še dolgo ni pomirilo s "strankarskim razdeljevanjem 25% doklad" in še leta 1925 so to predstavili kot nečloveški višek klerikalne strahovlade na Kranjskem.⁶⁹ Draginjske doklade poročenim (iz 1905) in 365 neporočenim med učiteljstvom (1912) je poenotil vojni čas (1915) hude draginje. Deželni zbor je draginjsko doklado, ki

64 Ob koncu šolskega leta 1912/13 (23. 8. 1913) je službovalo na Kranjskem 816 učiteljev in učiteljic s statusom in 370 začasnih (skupaj 1186); 365 prejemnikov doklad bi bilo tako 44,7% razvrščenih v 4 plačilne razrede oz. 30,8% vseh. Med prejemniki omenjajo tudi katehete, ki niso všteti med število učiteljev, zato slika matematično ni popolnoma pravilna. – Učiteljski žepni zapisnik 1913/14, III. letnik, sestavil J. N. Jeglič, Ljubljana: Slomškova zveza 1913.

65 Razdelitev draginjskih doklad, UT (10. 1.) 1913, str. 2–3; Draginjske doklade učiteljstvu, n.d., 4. – 'Slomškova zveza', UT (24. 1.) 1913, str. 4. Pisali so tudi, da je Slomškova zveza najdražje društvo v Avstriji, saj mora deželni odbor drago plačati vse člane, "da jih drži v šahu."

66 (E. Gangl), Dejanja govore!, Spomenica o položaju kranjskega učiteljstva. Izdalo in založilo Slovensko deželno učiteljsko društvo v Ljubljani, 1913.

67 Klerikalna previdnost, UT (20. 12.) 1912, str. 1.

68 Kaj nas loči?!, UT (3. 1.) 1913, str. 3.

69 Učitelju – trpinu v spomin, UT (1. 7.) 1925, str. 3. – V nekrologu upokojenemu Edvardu Vohincu (r. 1869 Mokronog, u. 18. 6. 1925 Ljubljana).

jo je bil deležen le del učiteljstva, a še ta neenakomerno, namenil od 1. 8. 1915 "v izmeri 25 odstotkov vsemu dejansko službujočemu učiteljstvu brez vsake izjeme." Če je uvedbo doklad pospremila časopisje na prvih straneh, sta o tem sicer poročala učiteljska lista, a le med krajšimi novicami.⁷⁰

Nov deželni šolski zakon naj uredi tudi plače. Vprašanje upravičenega povišanja učiteljskih plač je bilo tudi v drugih avstrijskih deželah povezano z odnosom večine krščansko-socialnih volilcev do liberalnih učiteljev.⁷¹ V novembru 1913 se je na Kranjskem govorilo, da bo regulacija učiteljskih dohodkov uresničena prav kmalu, nadejali so se, da bo Miklavž nosil. Pri Slomškovi zvezi so pričakovali, da bodo poslanci v pogovoru z zastopniki učiteljstva poiskali pot do "vsestranske zadovoljnosti". In so v prvi številki 'Slovenskega učitelja' 1914 zapisali le usmeritev: "Učiteljski zastopniki naj ne bodo preveč predrzni v svojih zahtevah, deželni možje pa naj pokažejo srce za poštenu slovensko učiteljstvo!"⁷² 'Učiteljski tovariš', ki je te vrstice poudarjeno prepisal, je zapisal, da je to izzvalo "viharen protest" med učitelji Slomškarji, saj "tako ne piše učiteljski list".⁷³ Gotovo so tako menili pri Zavezi. A s stališča Slomškove zveze se je 'pred regulacijo učiteljskih plač na Kranjskem' pač veljalo malo zadržati.

Z liberalne strani je dr. Tavčar v deželnem zboru septembra 1913 predlagal 25% doklade za vse učiteljstvo, "ker diference delati pri razdeljevanju doklad, mora biti neprijetno našemu pravičnemu deželnemu odboru. (Veselost med naprednimi poslanci.)" Nujnosti predloga večinska SLS ni prejela. Jos. Reiser je z liberalnimi poslanci tedaj vložil interpelacijo glede izplačevanja draginjskih doklad 'po previdnosti' deželnega odbora. Te je bilo "deležno prav majhno število tistega učiteljstva, ki stoji izven Slomškove Zveze, medtem ko so vsi člani Zveze prejeli 25 in 20% doklado." Po predstavitvi števila prejemnikov so poudarjeno opozorili na trditev 'Slovenskega učitelja' 15. 2. 1913: "Med prezrtimi so osebe, ki kažejo v šoli delno prizadevanje, ki se jim glede šole same ne more kaj očitati!" Posebej so predstavili tudi razlike pri dokladi za stanarino v Ljubljani, pa tudi različne opravilne doklade na I. in II. mestni deški ljudski šoli. Deželnemu glavarju so zastavili vprašanje, ali so pri tem odločali stvarni ali politični nagibi in kaj bo storil za ureditev neobjektivnosti.⁷⁴ V razpravi je dr. Triller očital, da je za SLS "absolutni predpogoj vsaki regulaciji učiteljskih plač popolno politično zaslužjenje učiteljskega stanu." Po oceni liberalne strani je potekalo sistematično izstradanje učiteljstva, "najvažnejšega kulturnega delavca". V odgovor je dr. Krek obljubljal regulacijo plač, ko bodo zagotovljena sredstva.⁷⁵ Zanimiva bi bila podrobnejša analiza prejemnikov draginjskih doklad poročenemu učiteljstvu (1905), saj so omenjali, da so tisto doklado res v večji meri prejeli prav – liberalni učitelji. A toliko let neurejene plače deželnim uslužbencem pod oblastjo te ali one stranke res niso kazale na upoštevanja učiteljskega dela. Pravzaprav lahko sledimo kar splošno omalovaževanju kranjskih deželnih oblasti do delovanja učiteljstva, saj to kar cenimo, smo tudi pripravljene plačati.

Ko je 24. 2. 1914 deželni zbor prejel načrt novega deželnega zakona o ljudskem šol-

70 Kot je objavil kratko vest 'Slovenski učitelj' je bilo avgusta 1915 konec s tako kritizirano delitvijo doklad 'po previdnosti' deželnega zbora. Ta je 9. 8. 1915 je sklenil, da izplačujejo 25-odstotno draginjsko doklado, ki so jo dovolili najprej oženjenim učiteljem, nato pa še večini samskega učiteljstva (od 10 do 25% temeljne plače), zaradi visoke draginje od 1. avgusta vsemu dejansko službujočemu učiteljstvu na Kranjskem hkrati mesečno s plačo. Draginjska doklada, SU (15. 9.) 1915, str. 203. – Posplošenje učiteljske draginjske doklade, UT (20. 8.) 1915, str. 5.

71 Vprašanju učiteljskih plač, SU (15. 4.) 1913, str. 96. – Omenjeno je izzivanje liberalnih učiteljev.

72 Miklavž bo nosil ...?, SU (30. 1.) 1914, str. 13.

73 Pred regulacijo učiteljskih plač na Kranjskem, UT (6. 2.) 1914, str. 3.

74 Deželni zbor in kranjsko učiteljstvo, UT (3. 10.) 1913, str. 3-4.

75 Krušno vprašanje v kranjskem deželnem zboru, UT (24. 10.) 1913, str. 2.

stvu so v 'Učiteljskem tovarišu' zapisali, da to ni regulacija, ampak "regulacija".⁷⁶ Če bi se pri plačnem delu še nekako uskladili, pa je liberalna Narodno napredna stranka imela pripombe k drugim točkam, posebej o šolskem nadzorstvu. Ključno stališče SLS je bilo ali sprejeti ves zakon ali nič. Ko so 2. 3. 1914 poimensko glasovali za predlog, da bi določila glede regulacije plač takoj upoštevali, pa so bili za predlog liberalci in Nemci, "proti predlogu pa so bili – klerikalci". Tako je poročal 'Učiteljski tovariš' in omenjal incident med dr. Tavčarjem in Jakličem, ki so ga zaradi glasovanja še posebej napadali. Seveda pa je šlo tudi za zanimiv politični manevar.⁷⁷ Učiteljska društva so poskušala z brzojavko predsedniku vlade in s spomenico, ki pa je ni podpisala Slomškova zveza, spodbuditi rešitev finančnih vprašanj, saj so se zbili, da še ne bo prišlo do regulacije plač. Kljub temu pa so pričakovali ureditev vprašanj v deželnem zboru med povelikonočnim zasedanjem, odobritev Dunaja in na jesen že nakazane nove službene prejeme.⁷⁸ Ko je država namenila sredstva za plačilo učiteljem, so se v liberalnem učiteljskem glasilu hudovali, da naj bi bilo to po 'zaslugi' Slomškove zveze šele 1. 7. 1914 in ne pol leta prej.⁷⁹ A zaradi vojne osnovnošolski zakon za Kranjsko tako ali tako ni nikoli veljal. Namesto ureditve plač so učitelji leta 1915 dočakali veliko draginjo zaradi vojne. Medvojna skupna prizadevanja treh slovenskih učiteljskih organizacij na Kranjskem pa so bila usmerjena zlasti v vojnodraginjske doklade in nabavne prispevke učiteljstvu, v Ljubljani so se v povezali tudi v skupni aprovizacijski odbor, posebej glede hrane, obleke in obutve.

Tudi zadnji večji skupni nastop učiteljstva v Ljubljani še v času monarhije je bil vezan na čisto sindikalna prizadevanja: to je bila sicer prepovedana "**krušna manifestacija**" 5. 9. 1918. V Mestnem domu so govorili o vojni draginjski dokladi za leto 1918 in realizaciji nabavnega prispevka učiteljstvu. Sodili so, da sta deželna in centralna vlada odgovorni in krivi za možne posledice, slišal pa se je celo bojeviti predlog za stavko učiteljstva. Zatam je šla večina od 600 navzočih "*deloma v kompaktnih vrstah po mestu*", a jih je na Wolfovi zadržal policijski kordon. Pred Prešernovim spomenikom je nato učiteljstvo zapelo Lepo našo domovino in Hej Slovani. To "*krušno manifestacijo*" v duhu razmer težkega časa je sklenil prijateljski sestanek učiteljstva na vrtu hotela Štrukelj. Pri reševanju materialnih vprašanj v letih 1918 in 1919 so učitelji računali na deželo dunajske poslance Jugoslovanskega kluba, za marsikaj tega pa je po prevratu poskrbela Deželna vlada.⁸⁰

III.

Zgodovinski dan, kar začetek 'nove dobe'. Po koncu vojne je bila med učiteljstvom velika pripravljenost, da presežejo politične ločitve pri skupnem delovanju, ne

⁷⁶ "Regulacija" na Kranjskem, UT (27. 2.) 1914, str. 1. – Temeljne letne plače naj bi bile 1400, 1700 in 2000 K in 10 triletnic po 100 K.

⁷⁷ Šolstvo v deželnem zboru kranjskem dne 2. t. m., UT (6. 3.) 1914, str. 1–3. Z brzojavko ministrskemu predsedniku grofu Stürgkhu so ureditev učiteljskih plač podprli tudi predstavniki učiteljskih društev: Deželno sloven. učiteljsko društvo (Režek), Slomškova zveza (Slapšak) in Krainischer Lehrerverein (Kreiner). – kasneje so Slomškarji ugovarjali svojemu podpisu. Sumljivo ozadje izsiljenih izjav, UT (1. 5.) 1914, str. 3. – Razočarani, UT (20. 3.) 1914, str. 4. – Za pravico! Spomenica kranjskega učiteljstva, UT (10. 4.) 1914, str. 1–2. – Spomenico pa so podpisale Zveza slovenskega učiteljstva v Avstriji, Zaveza avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev, Deželno slovensko učiteljsko društvo v Ljubljani, Društvo slovenskih učiteljic in Deutscher Lehrerverein für Gottsche.

⁷⁸ Regulacija plač, UT (3. 4.) 1914, str. 3.

⁷⁹ Slovenec se v številki 90 ..., UT (24. 4.) 1914, str. 3.

⁸⁰ Kdo bi si mislil!, SU (15. 9.) 1918, str. 191. – Prvi oktober, SU (15. 10.) 1918, str. 208. – Pošteno poročanje, SU (15. 4.) 1919, str. 104. – Da ne bo prepozno, SU (15. 10.) 1918, str. 208. – Vrt hotela Štrukelj: pozneje hotel Turist, danes City hotel.

glede na politične usmeritve liberalnih učiteljev v Zavezi jugoslovanskih učiteljskih društev in katoliških v Slomškovi zvezi. Slovensko učiteljstvo je konec leta 1918 med upravo Deželne vlade za Slovenijo dr. J. Brejca in prosvetnega poverjenika dr. K. Verstovška (SLS) v težavnih povojnih razmerah pravzaprav presenetljivo doseglo tudi tolikokrat zahtevane državne uradniške plače. Uspehi skupnih prizadevanj 'Slomškove zveze' in 'Zaveze' so bili prav na dan občnega zbora zveze res zgodovinski. Skupno delovanje učiteljstva je namreč 30. decembra 1918 obrodilo sadove. Predstavniki katoliške 'Slomškove zveze' (Pirc, Fabinc, Dragan) in liberalne 'Zaveze' (Jelenc, Gangl) so v poverjeniku za pouk in bogočastje dr. Karlu Verstovšku našli takoj moža, "ki je tudi v srcu naklonjen učiteljstvu, kar je najljepše pokazal z dejanjem."

Na Verstovškov predlog so 30. 12. 1918 na seji Narodne vlade SHS soglasno sprejeli izenačenje dohodkov učiteljstva s plačami državnih uradnikov "kategorije B" 'Slovenski učitelj' je že v prvi januarski številki 1919 objavil preglednico plač, ki se je pričela s 1600 K (provizorična plača pred strokovnim izpitom) in se dvigovala z leti (35 let službe) do 4800 K, z dodatki pa še nekaj več. Tako je učiteljstvo končno dočakalo uresničitev dolgoletnih prizadevanj, saj jih niso le odpravili z lepimi besedami. Na vrsti so bili učitelji kot kulturni delavci, da delajo "na stanovski samovzgoji in osredotoči(jo) vse svoje moči v šoli."⁸¹ Pozneje je učiteljstvo dobilo še položaj državnih uradnikov (1923), a na škodo dotlej upošteevane stalnosti učiteljskih službenih mest. Na šolstvo pa je vplival tudi nov državni okvir.

V predstavitvi strokovnega – sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922 je dr. Stiplovšek opozoril tudi na sindikalno dejavnost obeh učiteljskih organizacij (Zaveze jugoslovanskega učiteljstva in Slomškove zveze) po prvi svetovni vojni. Izpostavil je njuno sodelovanje v Učiteljskem svetu in prizadevanja po združitvi učiteljstva v enotno, strogo stanovsko organizacijo, "toda velik interes obeh vodilnih meščanskih političnih strank, da ohranita vsaka preko svoje učiteljske organizacije vpliv v šolah in med pedagoškimi delavci, je uresničitev te zamisli preprečila".⁸² Pri tem je bil gotovo večji interes liberalne strani za agitatorje na terenu. Liberalna Zaveza se je poleti 1920 preoblikovala v (slovenski) del vsedržavne učiteljske organizacije (UJU / Udruženje jugoslovanskega učiteljstva, poverjenišтво v Ljubljani), politično pa se je navezala na demokratsko stranko (JDS), ter zagovarjala centralizem in unitarizem. V času takšnih vlad v Beogradu so imeli pomembno vlogo v šolstvu pri nas liberalno usmerjeni učitelji člani UJU. Katoliško usmerjena Slomškova zveza je združevala manjšino učiteljstva, ostala povezana z avtonomistično SLS, večji vpliv pa je imela na slovenske šolske razmere le nekaj mesecev v letu 1924, ko je bil dr. Korošec prosvetni minister. Kot ugotavlja dr. Stiplovšek, sta obe učiteljski organizaciji izboljšanju gmotnih in delovnih pogojev namenili le del svoje aktivnosti, učiteljstvo pa je večkrat protestiralo zoper politizacijo svojih stanovskih organizacij.⁸³ Prav depolitizacija učiteljskih organizacij kot pobuda članstva je pripeljala leta 1926 do ponovne povezave slovenskega učiteljstva v eni strokovni organizaciji.

81 Razvidnica plač, SU (15. 1.) 1919, platnice /2/. – Nova doba, SU (15. 1.) 1919, str. 21. Več kakor 3000 slovenskih učiteljev so nameravali v treh mesecih s pomočjo 4 učiteljev obeh organizacij razvrstiti v določene plačilne razrede. Plače, n.d., 22 – O tem je poročal na prvi strani tudi UT: Boj za kruh – dobojevan! UT (3. 1.) 1919, str. 1 in Nove plače učiteljstva, UT (31. 1.) 1919, str. 3; Naredba celokupne deželne vlade za Slovenijo, UT (21. 2.) 1919, str. 4–5. – Z naredbo poverjenika 18. 12. 1918 pa so bile urejene učiteljstvu tudi draginjske doklade do 30. 6. 1919. Št. 9655, Naredba poverjenika ..., SU (15. 1.) 1919, platnice /3–4/.

82 Miroslav Stiplovšek, Razmah strokovnega – sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922, Ljubljana 1979, str. 391.

83 Prav tam, str. 392.